

9. Об утверждении Основ законодательства о судостроительстве Союза ССР, союзных и автономных республик: Закон СРСР від 25 грудня 1958 р. [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex16075.htm>.
10. Карева М.П. Право и нравственность в социалистическом обществе [Текст]: монография /Мария Павловна Карева; [Отв. ред.: Федыкин Г.И.] – М.: Изд-во АН СССР, 1951. – 184 с.
11. Лукашева Е.А. Право, мораль, личность [Текст]: монография /Елена Андреевна Лукашева; [Отв. ред.: Чхиквадзе В.М.] – М.:Наука, 1986. – 263 с.
12. Новицкий И.Б. Источники советского гражданского права. [Текст]: Монография/Новицкий Иван Борисович – М.: Юр.лит., 1959. – 162 с.
13. Пеньков Е.М. Социальные нормы – регуляторы поведения личности. Некоторые вопросы методологии и теории [Текст]: монография/ Пеньков Евгений Михайлович. – М.: Мысль, 1972. – 198 с.
14. Погрібний С.О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України [Текст]: дис. ... д-ра юрид. Наук: 12.00.03/Погрібний Сергій Олексійович. – К, 2009. – 412 с.
15. Раджабов С.А., Гимпелевич Р.С., Айзенберг А.М. Правила социалистического общежития, их роль в советском обществе [Текст]: Тр. ВЮЗИ. Т. 12. – М., 1969. – с. 70-214.//Правоведение. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1970, № 4. – С. 120-122.
16. Ромовська З. Українське цивільне право. Загальна частина: Академічний курс: [Текст]: підручник/ Зорислава Василівна Ромовська. – Видання друге, доповнене. – К.: Алерта, КНТ; ЦУЛ, 2009. – 594 с.
17. Советское гражданское право. Том I. [Текст]: учебник: в 2 т./Д.М. Генкин, С.Н. Братусь, Л.А. Лунц [и др.]; под. ред. Д.М. Генкина. – Москва; «ГОСЮРИЗДАТ», 1950. – 495 с. С-87.
18. Советское гражданское право. Том I. [Текст]: учебник: в 2 т. /В.Г. Вердников, Ю.С. Червоний, М.И. Брагинский [и др.]; под. ред. В.А. Рясенцева. – 2-е изд. пер. и доп.– Москва; «Юридическая литература», 1975. – 557 с.
19. Советское гражданское право. Том I. [Текст]: учебник: в 2 т. /А.М. Белякова, В.К. Бессмертный, А.Г. Быков [и др.]; Отв. ред. В.П. Грибанов, С.М. Корнеев. – Москва; «Юридическая литература», 1979. – 552 с.
20. Советское гражданское право. Том I. [Текст]: учебник: в 2 т. /О.А. Красавчиков, Л.Г. Кузнецова, В.С. Якушев [и др.]; под. ред. О.А. Красавчиков. – 2-е изд. – Москва; «Высшая школа», 1972. – 448 с.
21. Советское гражданское право. Часть 1. [Текст]: учебник: в 2 ч./К.К. Лебедев, В.А. Мусин, Е.А. Поссе, А.Г. Потюков [и др.]; отв. ред. В.Т. Смирнов, Ю.К. Толстой, А.К. Юрченко. – 2-е изд., испр. и перераб. – Ленинград; Ленинградский университет, 1982. – 413 с.
22. Теория государства и права [Текст]: учебник/Аржанов М.А., Кечежян С.Ф., Маньковский Б.С., Строгович М.С.; [Науч. ред.: Карева М.П.] – М.: Госюриздат, 1949. – 511 с.
23. Теория государства и права [Текст]: Учебное пособие/Карева М.П., Кечежян С.Ф., Федосеев А.С., Федыкин Г.И.; [Отв. ред.: Карева М.П., Федыкин Г.И.] – М.: Госюриздат, 1955. – 460 с.
24. Халфина Р.О. Значение и сущность договора в советском социалистическом гражданском праве [Текст]: монография/Халфина Р.О.; Отв. ред.: Можейко В.Н. – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – 239 с.

ЖИЛА О. В.,

кандидат юридичних наук,
докторант кафедри цивільного права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 347.422

ОСОБЛИВОСТІ РЕГРЕСНОЇ ВИМОГИ, ЩО ВИНΙΚАЄ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВИКОНАННЯМ СОЛІДАРНІХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Статтю присвячено дослідженню особливостей регресної вимоги, що виникає у зв'язку з виконанням солідарних зобов'язань. Встановлено, що особливістю виникнення регресних зобов'язань у цьому випадку є те, що відбувається перетворення зобов'язання: основне солідарне зобов'язання трансформується у регресне часткове зобов'язання. При цьому право регресу співборжника, що виконав солідарне зобов'язання, до інших співборжників існує у частині, що перевищувала його частку зобов'язання.

Ключові слова: регрес, вимога, солідарне зобов'язання, співборжники, виконання.

Статья посвящена исследованию особенностей регрессного требования, возникающего в связи с исполнением солидарных обязательств. Установлено, что особенностью возникновения регрессных обязательств в этом случае является то, что происходит преобразование обязательства: основное солидарное обязательство трансформируется в регрессное долевое обязательство.

При этом право регресса содолжника, который исполнил солидарное обязательство, по отношению к другим содолжникам существует в части, превышающей его часть обязательства.

Ключевые слова: *регресс, требование, солидарное обязательство, содолжники, исполнение.*

The article is devoted to research of features of the regress requirement arising in connection with execution of joint liabilities. It is established that feature of emergence of regress obligations in this case is that there is an obligation transformation: the main joint liability is transformed to the regress share obligation. Thus the right of regress of the co-debtor which fulfilled joint obligation, to other co-debtors exists in the part exceeding its part of the obligation.

Key words: *regress, requirement, joint liability, co-debtors, execution.*

Вступ. Як відомо, боржник, який повністю виконує солідарний обов'язок, у тому числі й шляхом заліку своїх вимог до кредитора, звільняє решту боржників від виконання зобов'язання кредитору. Але не можна допустити, щоб постраждав хто-небудь з солідарних боржників тільки тому, що його обрав кредитор для пред'явлення вимоги. З цієї причини боржнику, що виконав солідарне зобов'язання, якщо інше не впливає з відносин між солідарними боржниками, надається право пред'явити регресну вимогу до решти боржників. При цьому інтерес представляє, чи існують певні особливості такої регресної вимоги.

Постановка завдання. Незважаючи на те, що дослідженню категорії регресу були присвячені численні праці таких вчених, як О.С. Йоффе, І.Б. Новицький, Є.О. Суханов, К.С. Юдельсон, В.Т. Смирнов та ін., багато питань у цій сфері потребують уточнення. Так, недостатньо дослідженим залишається питання про особливості виникнення регресних зобов'язань, визначення, у яких випадках в особи виникає право пред'явлення регресної вимоги.

Метою цього дослідження є дослідження особливостей виникнення права регресної вимоги, яка виникає внаслідок виконання солідарного зобов'язання.

Результати дослідження. У відповідності до ст. 541 ЦК України солідарний обов'язок виникає у випадках, встановлених договором або законом, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання, у випадку сумісного завдання шкоди.

Пряма вказівка на регрес міститься у ст. 544 ЦК України, що має назву «Право боржника, який виконав солідарний обов'язок, на зворотну вимогу». Так, якщо шкода, що настала, знаходиться в причинному зв'язку з діями двох або декількох осіб, представляючи єдине і нероздільне ціле, вони визнаються спільними заподіювачами шкоди та несуть солідарну відповідальність перед потерпілим. Потерпілий має право пред'явити вимогу про повне або часткове відшкодування шкоди усім спільним заподіювачам одночасно або будь-якому з них окремо.

Але солідарна відповідальність, зрозуміло, не може служити збагаченню потерпілого, і його право зберігається лише до тих пір, поки він не отримає повного відшкодування, – все одно, від усіх заподіювачів по частинах або від одного з них в повному об'ємі. Після цього усі заподіювачі, незалежно від участі у відшкодуванні шкоди, звільняються від яких би то не було обов'язків перед потерпілим. Услід за цим можуть бути розпочаті розрахунки між самими заподіювачами. Зазвичай питання про подібні розрахунки виникає, коли один з них надав потерпілому повне відшкодування і тим самим звільнив від обов'язків інших заподіювачів [1, с. 822].

У відповідності до ст. 544 ЦК України боржник, який виконав солідарний обов'язок, має право на зворотну вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або законом, за вирахуванням частки, яка припадає на нього. Це найбільш відомий у теорії випадок регресної вимоги.

У відповідності до ст. 544 ЦК України, у разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників), кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо.

Загальне правило про рівність часток якраз і не прийнятно для багатьох випадків розрахунку між спільними заподіювачами. Наприклад, якщо в результаті зіткнення транспортних засобів заподіюється шкода пішоходів, власники цих засобів нестимуть перед потерпілим солідарну відповідальність, хоч би один з них був винен, а інший невинен. Але після відшкодування шкоди потерпілому, суд, враховуючи винність однієї і повну невинність іншої з солідарно зобов'язаних осіб, тягар відшкодування цілком перекаже на винного. Якщо ж винні усі спільні заподіювачі, то і тоді суд не зобов'язаний встановлювати в розрахунках між ними рівність часток. Враховуючи обставини справи, і міру винності кожного з заподіювачів, один з яких міг допустити грубу помилку, а інший – просту необережність, суд повинен на власний розсуд розподілити між ними суму збитків після того, як вони були відшкодовані потерпілому [1, с. 823].

Кредитор, який одержав виконання обов'язку не в повному обсязі від одного із солідарних боржників, має право вимагати недоодержане від решти солідарних боржників. Солідарні боржники залишаються зобов'язаними доти, доки їхній обов'язок не буде виконаний у повному обсязі.

Виконання солідарного обов'язку у повному обсязі одним із боржників припиняє обов'язок решти солідарних боржників перед кредитором.

Виконання зобов'язання одним із співборжників спричиняє двоякі наслідки для учасників основного зобов'язання. По-перше, у боржника, що виконав зобов'язання перед кредитором, виникає право вимоги, що носить регресний характер, до інших боржників, і, по-друге, на відміну від первісного зобов'язання, це право носить частковий характер: всі співборжники несуть у рівному обсязі відповідальність перед тим, хто виконав зобов'язання. При цьому боржник, що виконав первісне зобов'язання, займає позицію кредитора. Це означає, що співборжники можуть протиставити йому всі ті заперечення, які вони могли адресувати первісному кредиторі [2, с. 593].

Особливістю виникнення регресних зобов'язань у цьому випадку є те, що відбувається перетворення зобов'язання: основне солідарне зобов'язання трансформується у регресне часткове зобов'язання [3, с. 44].

Принцип часткової відповідальності співборжників діє й тоді, коли один з них не виконав зобов'язання перед тим, хто звернувся з регресною вимогою (мається на увазі, що за нього в рівній частці відповідають інші боржники) [4, с. 604].

Оскільки спільне заповідання пов'язане з діями двох або декількох осіб, а «частку» шкоди, заповіданого кожним з них, установити неможливо, вони несуть солідарну відповідальність перед потерпілим, і лише наступні розрахунки між ними здійснюються по частках згідно зі ступенем провини кожного. Однак спільне заповідання характеризує підставу відповідальності, а не конкретно встановлений її порядок і тому не перетворюється в змішану провину при переході від солідарного до часткового відшкодування. Не потрібно також забувати, що й при частковому порядку відповідальності обсяг відповідальності одного зі спільних заповідувачів зменшується не за рахунок потерпілого, як при змішаній провині, а за рахунок співзаповідувачів [1, с. 142].

Якщо декілька осіб відповідають *in solidum*, тому із співборжників, що виконав зобов'язання, надається право регресу до інших співборжників у частині, що перевищувала його частку зобов'язання.

Коли причиною шкоди було винне поведіння декількох осіб у своєму сполученні, кожний з них стає боржником перед потерпілим у повній сумі відшкодування. Це зобов'язання *in solidum*. Однак вся ця маса осіб, зобов'язаних відшкодувати шкоду, відшкодовує її цілком лише один раз, оскільки потерпілий не може, користуючись множинністю осіб, зобов'язаних до відшкодування, одержати більше, ніж йому належить.

Потерпілий може вимагати відшкодування заповіданої шкоди в повній сумі від будь-якої особи, чії дії (або утримання від дії) були логічною й необхідною умовою настання шкоди. Від відповідальності за всю заповідану шкоду звільняються лише ті, чії дії не включаються у ланцюг причинного зв'язку, а ставилися лише до деяких елементів заповіданої шкоди. На них лежить обов'язок відшкодування лише деяких елементів цієї шкоди, а саме, тих, з якими їхня дія або бездіяльність була причинно зв'язана. Так, якщо каліцтво, заповідане нещасним випадком, було потім посилене в результаті недбалості, допущеної в клініці, куди потерпілий був доставлений, то ця клініка відповідає перед потерпілим лише в тій частині, у якій інвалідність, що вже наступила в результаті нещасного випадку, стала більш важкою з вини клініки. Особи ж, чії дії були причиною нещасного випадку, навпаки, відповідають за весь заповіданий збиток, оскільки без їхніх дій потерпілий залишився би цілий і непошкоджений [5, с. 401].

Ліквідація, що повинна бути зроблена між зобов'язаними особами, визначається, насамперед, правами потерпілого у відношенні кожного з них, а потім – правом регресу, що вони мають один до іншого. Тому після того, як шкода потерпілому на його вимогу відшкодована, необхідно встановити ліквідацію регресних вимог між особами, зобов'язаними відшкодувати шкоду.

Але законодавство прийшло не одразу до розуміння необхідності встановлення права регресу у подібних випадках.

Приведемо роздуми А.С. Кравцова з цього приводу. При здійсненні шкідливої дії спільно декількома співучасниками, відповідальність за збитки розподіляється між ними всіма, якщо це може бути зроблене фактично. На всіх співучасників покладається спільний обов'язок відшкодувати заповіданий збиток. Кожен з них відповідає за весь збиток. Але у випадку його неспроможності інші співучасники продовжують підлягати відповідальності. Крім того, один зі співучасників, що відшкодував весь збиток, має повне право позивати проти інших співучасників і таким шляхом домогтися рівномірного розподілу ваги збитку.

А.С. Кравцов вважав, що надання права регресу у цьому випадку відповідає самій природі справи, тому що відшкодування збитків не є новим злом, що, подібно покаранню, неминуче повинне в повному своєму розмірі впасти на голову кожного зі співучасників, але, навпроти, становить лише засіб виправити старе зло, а ця мета однаково добре може бути досягнута також і при розподілі збитків між декількома особами, що викликали своєю сумісною діяльністю ці збитки.

Але, як зазначає вчений, і римське право, і більшість сучасних (у розумінні А.С. Кравцова, тобто діючих у 19 – поч. 20 століття) позитивних законодавств дотримуються точки зору, протилежної цьому правилу. Римське право у випадку збитку, заповіданого *cum dolo* спільно декількома особами, не давало регресного позову одному з них проти інших співучасників. Прусський Ландрехт і Німецьке Цивільне Укладення дотримувалися позиції, притаманної римським юристам. ЦК Франції проводить правильний погляд. Швейцарський *Bundesgesetz über das Obligationenrecht* займає середнє положення, віддаючи питання про допустимість регресного позову на вільний розсуд суду. Розподіл збитків, відбувається у двох випадках: по-перше, між заповідувачем шкоди й потер-

пілою особою, а по-друге, між декількома співучасниками, за умови, звичайно, збереження для кожного з них права на регресний позов у випадку, якщо він сплатить більше, ніж доводиться на його частку, на підставі правил про розподіл збитків [6, с. 149].

Розмір відшкодування, що може в порядку регресного позову зажадати від своїх співборжників той з них, до кого звернувся потерпілий, визначається значенням винного поведіння кожного із співборжників у загальному ланцюзі причинного зв'язку, результатом якої був збиток [5, с. 332].

Таким чином, право регресу співборжника, що виконав солідарне зобов'язання, до інших співборжників існує у частині, що перевищувала його частку зобов'язання.

Далі Р. Сават'є вказує, що розрізняються два види таких регресних вимог. Підставою регресної вимоги визнається ведення чужої справи без доручення, оскільки співборжник, що сплатив, вів належним чином справи інших співборжників і звільнив їх від відповідальності відносно кредитора. Другою підставою є вступ у права кредитора (суброгація). Пункт 3 ст. 1251 ЦК Франції установлює, що така особа автоматично вступає в права кредитора у відношенні інших співборжників.

Однак слід зазначити, що на відміну від «французького розуміння» регресу і суброгації, яке за французьким законодавством є різновидом регресу, українське право чітко розмежує ці два поняття та не вважає їх різновидом один іншого. Щодо застосування конструкції ведення чужих справ без доручення у випадку сплати одним співборжників за інших у солідарному зобов'язанні, думаємо, що теж така позиція не повинна застосовуватися в наших умовах, оскільки право регресу – це право, що надається прямою вказівкою закону (для нашого випадку ст. 544 ЦК України), тому застосування подібного роду абстракцій (застосування інституту ведення чужих справ без доручення) не є необхідним.

Крім того, така аналогія взагалі не може бути проведена, оскільки у відповідності до ст. 1178 ЦК України, якщо майновим інтересам іншої особи загрожує небезпека настання невігідних для неї майнових наслідків, особа **має право** без доручення вчинити дії, спрямовані на їх попередження, усунення або зменшення.

Солідарний співборжник, у свою чергу, не має права, а **зобов'язаний** вчинити платіж, якщо така вимога до нього звертається потерпілим, не тільки свій обов'язок (свою частку), а й обов'язки співборжників.

Крім того, вказані зобов'язання (з ведення чужих справ без доручення), на думку Є.О. Харитонова, виникають за таких умов:

- 1) майновим інтересам іншої особи загрожує небезпека настання невігідних для неї майнових наслідків;
- 2) це мають бути дії без доручення особи, в інтересах якої ці дії відбуваються;
- 3) дії мають бути вчинені на користь іншої особи, тобто спрямовані на попередження, усунення або зменшення невігідних для неї майнових наслідків [7, с. 680].

Перша умова взагалі не може бути у наявності, оскільки майновим інтересам іншої особи загрожує небезпека настання невігідних для неї майнових наслідків, тільки у тому розумінні, що в її майні відбудеться зменшення. Але це зменшення є санкцією за цивільно-правове правопорушення за, як правило, винні дії.

Друга умова дозволяє говорити, що правила глави 79 ЦК *не застосовуються* у випадку діяльності фізичних та юридичних осіб, для яких дії в чужих інтересах є метою їхнього створення (наприклад, діяльність благодійних фондів), а також у тих випадках, коли обов'язок ведення справ іншої особи впливає із безпосередніх приписів закону. Саме з приписів закону впливає обов'язок солідарного боржника виконати вимоги потерпілого.

Ці положення не дають змоги застосовувати правила про ведення чужих справ без доручення на виконання свого обов'язку солідарним співборжником.

Висновки. У підсумку зазначимо, що виникнення права на зворотну вимогу (регрес) у боржника, який виконав солідарний обов'язок, до кожного з решти солідарних боржників, є найбільш відомим у теорії випадком регресної вимоги. Особливістю виникнення регресних зобов'язань у цьому випадку є те, що відбувається перетворення зобов'язання: основне солідарне зобов'язання трансформується у регресне часткове зобов'язання. При цьому право регресу співборжника, що виконав солідарне зобов'язання, до інших співборжників існує у частині, що перевищувала його частку зобов'язання.

Список використаних джерел:

1. Иоффе О.С. Обязательственное право/О.С. Иоффе. – М.: Юрид. лит., 1975. – 880 с.
2. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой (постатейный)/Под ред. д-ра юрид. наук, проф. О.Н. Садикова. – М.: Юридическая фирма КОНТРАКТ; ИНФРА-М, 1997. – Ч. 2. – 924 с.
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т./За відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. II. – 832 с.
4. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения: Изд. 2-е, испр. – М.: «Статут», 1999. – 848 с.
5. Сават'є Р. Теория обязательства/Р. Сават'є. – М.: Прогресс, 1972. – С. 440 с.
6. Кривцов А.С. Общее учение об убытках/А.С. Кривцов. – Юрьев: Типография К. Маттисена, 1902. – 219 с.
7. Цивільне право України: Підручник: У 2 томах. Том 2/За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Харків: Одіссей, 2008. – 872 с.

